

Grażyna Rytelewska

Kierunki zmian w finansach gospodarstw domowych

Ekonomiczne Problemy Usług nr 38, 493-500

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

GRAŻYNA RYTELEWSKA

Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie

KIERUNKI ZMIAN W FINANSACH GOSPODARSTW DOMOWYCH

Wprowadzenie

W procesie stabilnego rozwoju rynków finansowych uczestniczyły również gospodarstwa domowe. Coraz powszechniej wykorzystywane instrumenty finansowe na rynku depozytowym i kredytowym umożliwiały im poprawę jakości życia. Zmiany pozycji gospodarstw domowych na rynku finansowym miały charakter ewolucyjny, stopniowy, rosła wiedza klientów o mechanizmach rynku finansowego. W coraz szerszym zakresie gospodarstwa domowe korzystały z nowoczesnych metod zarządzania nadwyżkowymi funduszami nabywczymi (bankowość prywatna, produkty strukturyzowane) oraz z kredytów i pożyczek zapewniających łatwiejszy dostęp do rynku dóbr i usług konsumpcyjnych. Obserwowane załamanie na globalnym rynku finansowym rodzi niebezpieczeństwo z jednej strony znacznego zmniejszenia dochodowości, a nawet utraty zgromadzonych oszczędności, z drugiej strony trudności w spłacie zobowiązań kredytowych, powstania nadmiernego zadłużenia, a w efekcie wykluczenia finansowego. Dlatego celowe staje się podjęcie w tym artykule próby przybliżenia problemów bezpieczeństwa zgromadzonych oszczędności oraz przeciwdziałania zjawisku nadmiernego zadłużenia, będącego jedną z przyczyn wykluczenia społecznego.

Oszczędności – budowa portfela aktywów finansowych

Oszczędności sektora gospodarstw domowych są formą gromadzenia majątku – są to aktywa finansowe i rzeczowe gospodarstw domowych. Wąsko definiowane oszczędności to zasób pieniędzy ulokowany na rynku finansowym; szeroko definiowane – to wszelkie aktywa niewykorzystywane w celu zaspokojenia bieżących potrzeb¹. Istnieje wiele teorii oszczędzania w naukach finansowych i ekonomicznych, uwzględniających podejście maksymalistyczne, w którym uwzględniane są wszelkie aspekty procesu oszczędzania, i podejście minimalistyczne, w którym nauka koncentruje się na badaniu czynników wyznaczających poziom, formy i strukturę gromadzonych wielkości. Obecnie w obliczu nietypowego

¹ G. Rytelewska: *Gospodarstwa domowe. W: System finansowy w Polsce*. T. 2. Red. B. Pietrzak, Z. Polański, B. Woźniak. PWN, Warszawa 2008, s. 414–416.

i niezrozumiałego kryzysu, wszelkie teorie muszą być zweryfikowane. Istotny natomiast pozostaje problem zmian, które już następują w praktyce. Istnieją znaczne różnice poglądów na temat warunków i sposobów uzyskiwania poprawy sytuacji finansowej gospodarstw domowych oraz aktywizowania procesów oszczędnościowych². Różnice poglądów dotyczą zwłaszcza z jednej strony roli stymulowania oszczędności, a z drugiej strony konieczności pobudzania efektywnego popytu konsumpcyjnego, postrzeganego jako szansa uruchomienia trwałych procesów rozwojowych. W nauce obserwuje się powrót do teoretyków uwzględniających w ekonomii niepewność, innowacje, odkrycia i zmienność (np. Keynes), odejście od neoliberalizmu, a ściślej: neoklasycznej szkoły ekonomicznej.

W warunkach niepewności zmieniają się preferencje płynności w procesach oszczędzania. Niemniej istnieje obiektywna konieczność gromadzenia zasobów pieniężnych, wynikająca z funkcjonowania w rynkowej gospodarce towarowo-pieniężnej. Popyt na pieniądź gospodarstw domowych wynika z trzech podstawowych motywów: transakcyjnego, przezornościowego i spekulacyjnego³. Wielkość popytu na pieniądź transakcyjny ma charakter techniczno-organizacyjny, wynika z odstępu czasu między uzyskiwaniem dochodów a ich wydatkowaniem. Z motywu przezorności tworzona jest rezerwa na nieprzewidziane wydatki bądź na dokonanie korzystnych zakupów. Popyt na pieniądź z wymienionych dwóch motywów jest funkcją dochodu, popyt na pieniądź z motywu spekulacyjnego jest natomiast funkcją stopy procentowej, dochodowości instrumentów finansowych.

Rozwój rynku finansowego umożliwił gospodarstwom domowym w Polsce szerszy dostęp do zróżnicowanych form gromadzenia zasobów pieniężnych z motywu spekulacyjnego. W latach dziewięćdziesiątych wybór formy oszczędzania, poza czynnikami ekonomicznymi, wynikał głównie z tradycji oraz poziomu kultury finansowej, wyrażającej się w umiejętności funkcjonowania na rynku finansowym. Gospodarstwa domowe najpowszechniej korzystały z usług bankowych. Bank, jako instytucja zaufania publicznego, z zasady (gwarantowane depozyty) jest pewniejszym depozytariuszem niż pozostali uczestnicy rynku finansowego, co potwierdza analiza dotychczasowych tendencji w zakresie wzrostu i struktury depozytów podmiotów sektora gospodarstw domowych. Istotną jest również struktura funkcjonowania rynku finansowego - rynek bankowy nadal jest w Polsce dominujący, podobnie jak w Niemczech i Japonii. Stąd w strukturze oszczędności finansowych gospodarstw domowych w tych krajach dominują depozyty bankowe. Natomiast w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, gdzie udział rynku kapitałowego w rynku finansowym jest znacznie wyższy, oszczędności gospodarstw domowych są gromadzone w instrumentach rynku kapitałowego, głównie w funduszach emerytalnych. Istotną zmianą na rynku depozytowym było odejście od dwuwalutowości w gromadzonych oszczędnościach gospodarstw domowych. Zapoczątkowana w latach dziewięćdziesiątych liberalizacja

² G. Rytelewska: *Kierunki rozwoju bankowości detalicznej w Polsce*. „Bank i Kredyt” 2001, nr 6, s. 56.

³ J.M. Keynes: *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 220.

rozwiązań systemowych w zakresie polityki kursowej, wprowadzenie wymiennalności złotego wpłynęły na zwiększenie atrakcyjności lokat gromadzonych w walucie krajowej.

Dla gospodarstw domowych konkurencyjną formą lokowania oszczędności stały się w tym okresie obligacje skarbowe. Przykładowo: udział osób fizycznych w zakupach obligacji jednorocznej w latach 1992–1994 wahał się w granicach 33–35%, w 1995 roku wyniósł 50,1%. Zadłużenie budżetu z tytułu tych obligacji wobec gospodarstw domowych na koniec grudnia 1995 roku wynosiło ponad 1,5 mld PLN. Znacznie większymi zmianami charakteryzował się udział gospodarstw domowych w zakupie obligacji trzyletnich, który w latach 1992–1994 wynosił od około 10 do 24%, według stanu na 31.12.95 roku wyniósł 15,7%, zadłużenie na koniec grudnia 1995 roku z tytułu tych obligacji wyniosło około 510 mln PLN⁴. Dochodowość obligacji skarbowych, wynikająca z przyjętej formuły oprocentowania oraz stosowanych ulg podatkowych, kreowała zwiększony popyt na ten rodzaj papierów wartościowych.

Znacznie mniejszą aktywność wykazywały gospodarstwa domowe na rynku giełdowym i funduszy powierniczych. Z tej możliwości lokowania nadwyżek pieniężnych gospodarstwa domowe korzystały w niewielkim zakresie. Początkowo liczba spółek notowanych na rynku podstawowym i równoległym była niewielka, zwiększała się jednak systematycznie (np. z 44 w 1994 r. do 65 w 1995 r.), odpowiednio wzrosła również wartość rynkowa ich akcji: z 7,45 mld PLN do 11,33 mld PLN. W roku 1995 na rynku dominowały zachowania spekulacyjne, a działali aktywnie prawie wyłącznie wielcy inwestorzy⁵.

Fundusze powiernicze stanowią bezpieczniejszą od akcji na giełdzie formę lokowania wolnych środków pieniężnych w papiery wartościowe. Pierwszy fundusz powierniczy powstał w 1992 roku („Pioneer I”) i cieszył się zmiennym powodzeniem. W grudniu 1992 roku fundusz zgromadził 1000 uczestników. Według stanu na koniec grudnia 1995 roku fundusz obsługiwał 554,4 tys. rachunków, z których jednak tylko 142 tys. stanowiły rachunki aktywne, a aktywa osiągnęły sumę 667 mln PLN. Pioneer II, działający od czerwca 1995 roku, w końcu roku obracał aktywami o wartości 10,36 mln PLN, zgromadzonymi na 2293 rachunkach. Pionier III, będący funduszem powierniczym agresywnego inwestowania, istniał od 18 grudnia 1995 roku, dysponował w końcu roku aktywami wynoszącymi 2,30 mln PLN, na 227 rachunkach. Drugi fundusz powierniczy „Korona” rozpoczął działalność 7 sierpnia 1995 roku i na koniec roku wartość aktywów netto wyniosła 16,3 mln PLN.

W latach 2000–2007, mimo występujących wahań na rynkach finansowych, wybór form gromadzenia oszczędności świadczył o coraz lepiej rozumianych korzyściach wynikających z różnic w dochodowości poszczególnych aktywów finansowych (tab. 1). Najistotniejsze zmiany w strukturze gromadzonych aktywów finansowych polegały na:

⁴ *Dług publiczny*. Informacja kwartalna, IV 95. Ministerstwo Finansów, Departament Długu Publicznego.

⁵ *Ocena sytuacji społeczno-gospodarczej w 1995 r.* CUP, Departament Informacji i Prognoz, Warszawa 1996, s. 28.

- odchodzeniu od tradycyjnych form gromadzenia oszczędności w bankach; udział depozytów złotych i walutowych w aktywach ogółem uległ znacznemu obniżeniu: z ponad 60% w 2000 roku do prawie 45% w 2007 roku,
- wzroście zainteresowania lokatami w papiery wartościowe, głównie w funduszach inwestycyjnych; podczas gdy w 2000 roku udział aktywów funduszy inwestycyjnych w aktywach ogółem wynosił zaledwie 2,3%, to w 2007 roku udział wzrósł do 21%. W analizowanym okresie odnotowano dynamiczny wzrost tych aktywów finansowych w portfelu inwestycyjnym gospodarstw domowych,
- zmniejszeniu udziału bonów i obligacji skarbowych w aktywach ogółem, mimo że są to papiery wartościowe mniej ryzykowne od lokat w akcje, które cieszyły się w tym okresie coraz większym zainteresowaniem,
- stopniowym wzroście aktywów gromadzonych z przeznaczeniem na przyszłe emerytury. Reforma systemu emerytalnego w 1999 roku wymusiła na gospodarstwach domowych konieczność gromadzenia środków, które mimo że stanowią prywatną własność, nie mogą być swobodnie rozdysponowane.

Sytuacja uległa istotniej zmianie w roku 2008. W początkowym okresie kryzysu na globalnym rynku finansowym, a ściślej bankowym, wydawało się, że banki w Polsce doskonale sobie poradzą, ponieważ działają tradycyjnie, nie stosują zbyt ryzykownie skonstruowanych instrumentów pochodnych, udzielają kredytów wiarygodnym klientom. Niestety dość szybko zawirowania na rynkach finansowych spowodowały istotny spadek notowań na giełdzie, zmniejszenie dochodowości aktywów zgromadzonych w funduszach inwestycyjnych. Zmniejszyło się zaufanie do oszczędzania w formie ryzykownych aktywów finansowych. Aktywa finansowe gospodarstw domowych zmniejszyły się, zmianie uległa struktura gromadzonych oszczędności.

Doskonałym posunięciem praktycznym, w celu zapobieżenia runowi na banki, było podniesienie kwoty gwarantowanej depozytów. Ich udział w aktywach finansowych gospodarstw domowych wzrósł z 45% w 2007 roku do prawie 55% w 2008 roku. Wysoką dynamiką charakteryzowały się bony skarbowe, gospodarstwa domowe ulokowały w 2008 roku prawie dziesięciokrotnie więcej wolnych środków pieniężnych w te aktywa w stosunku do 2007 roku. Wydaje się, że dla funkcjonowania gospodarstw domowych straty poniesione w wyniku utraty części oszczędności nie będą tak istotne, ponieważ szacuje się, że tylko 5% gospodarstw domowych uczestniczy w tych najbardziej dotkniętych kryzysem segmentach rynku finansowego. Dla procesów oszczędzania znacznie istotniejsze mogą okazać się prognozowane przemiany społeczno-demograficzne⁶, które wymuszą na gospodarstwach domowych konieczność gromadzenia środków finansowych dla zapewnienia pożądanego poziomu konsumpcji w warunkach zmieniającego się otoczenia.

⁶ G. Rytelewska: *Zmiany społeczno-demograficzne i zmiany struktury oszczędności a funkcjonowanie konglomeratów finansowych*. W: *Konglomeraty finansowe*. Red. M. Iwanicz-Drozdowska, PWE, Warszawa 2007, s. 50–63.

Tabela 1

**Struktura aktywów finansowych gospodarstw domowych w latach 2000–2008
(według stanu na koniec okresu)**

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Ogółem (poz. 1–9)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Depozyty złotowe (pon. i pow. 2 lat)	58,3	57,7	53,1	49,3	47,9	44,9	39,9	39,0	50,5
- w tym: depozyty złotowe <2 lat	57,2	53,6	49,6	46,3	45,9	43,3	39,0	38,4	49,9
2. Depozyty walutowe w zł (pon. i pow. 2 lat)	12,0	12,1	11,1	10,2	8,3	7,7	6,2	4,7	4,9
- w tym: depozyty walutowe <2 lat	11,8	11,6	10,6	9,7	8,0	7,5	6,1	4,6	4,8
3. Akcje ¹⁾	5,9	3,1	2,4	3,2	5,1	6,1	9,9	10,0	4,8
4. Aktywa funduszy inwestycyjnych ²⁾	2,3	3,2	6,2	8,6	9,4	13,6	17,9	21,0	10,1
5. Zakład ubezpieczeń na życie ³⁾	5,7	6,6	7,7	8,5	9,6	9,9	10,1	10,3	12,0
6. Obligacje skarbowe ⁴⁾	2,7	4,1	5,3	4,5	4,6	3,6	2,3	1,7	2,0
7. Bony skarbowe ⁵⁾	0,7	1,1	0,8	0,9	0,9	0,4	0,2	0,1	0,2
8. Gotówka w obiegu (bez kas banków) ⁶⁾	12,3	12,1	12,7	14,0	13,8	13,5	13,1	12,6	14,9
9. Nieskarbowe papiery wartościowe ⁷⁾	0,0	0,0	0,7	0,7	0,4	0,4	0,5	0,6	0,5

Objaśnienia:

- ¹⁾ Akcje i prawa do akcji przechowywane na rachunkach w biurach i domach maklerskich oraz w bankach powierniczych.
- Dla okresów półrocznych według danych GUS i KNF, na koniec I i III kwartału według danych KNF, dla pozostałych okresów szacunek własny.
- ²⁾ Nie uwzględniono danych z funduszy, o których wiadomo, że skierowane są tylko do osób prawnych.
- ³⁾ Przyjęto wartość rezerw techniczno-ubezpieczeniowych na życie (łącznie z rezerwami, gdy ryzyko lokaty ponosi ubezpieczający).
- ⁴⁾ Według danych z Ministerstwa Finansów.
- ⁵⁾ Według danych z Departamentu Operacji Krajowych.
- ⁶⁾ Przyjęto założenie, że całość gotówki na rynku jest w posiadaniu gospodarstw domowych.
- ⁷⁾ Według danych z Departamentu Operacji Krajowych na podstawie sprawozdań banków dealerów rynku pieniężnego. Informacje obejmują: obligacje bankowe wyemitowane na podstawie Ustawy o obligacjach, bankowe papiery wartościowe wyemitowane na podstawie ustawy Prawo Bankowe, inne nieskarbowe instrumenty dłużne (w tym obligacje korporacyjne oraz pozostałe krótkoterminowe instrumenty wyemitowane na podstawie Ustawy o obligacjach, Prawa wekslowego, Kodeksu cywilnego), listy zastawne, obligacje komunalne wyemitowane przez jednostki samorządu terytorialnego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NBP.

Kredyty – korzyści i niebezpieczeństwa

Niewątpliwie w Polsce kredyt nie był powszechnie wykorzystywany jako źródło finansowania majątku gospodarstw domowych. Gospodarstwo domowe może dążyć do osiągnięcia znacznie wyższego poziomu konsumpcji, niż gwarantowałyby uzyskiwane dochody bieżące i posiadane oszczędności. Możliwość zadłużania się gospodarstw domowych jest próbą dyskontowania dochodów, które planuje gospodarstwo uzyskać w przyszłości. W rozwiniętych gospodarkach rynkowych kredyt stanowi jedno z podstawowych źródeł finansowania potrzeb gospodarstw domowych. Poziom zadłużenia gospodarstw domowych jest znacznie wyższy niż w Polsce. W latach dziewięćdziesiątych odnotowano wysoki przyrost zadłużenia, tylko w roku 1996 zadłużenie gospodarstw domowych wzrosło realnie aż o ponad 76%. W ostatnim okresie suma zadłużenia gospodarstw domowych w bankach wzrosła z 48 mld zł w 2000 roku do 320 mld zł w końcu 2008 roku, co stanowiło ponad 40% dochodów do dyspozycji gospodarstw domowych. Obserwowany boom kredytowy wynikał z:

- poprawy sytuacji dochodowej gospodarstw domowych, spadało bezrobocie, dynamicznie rosły płace realne,
- konkurencji na rynku kredytów bankowych, banki znacznie złagodziły warunki korzystania z kredytu,
- radykalnego zmniejszenia się kosztów kredytu.

Zmiana w funkcjonowaniu gospodarstw domowych polegała na powszechnym wykorzystywaniu kredytu jako źródła finansowania wydatków mieszkaniowych. Na rynku kredytów hipotecznych tanich, łatwo dostępnych, rozłożonych na długie lata zadłużenie gospodarstw domowych wzrosło do ponad 190 mld zł. W relacji do dochodów skala zadłużenia gospodarstw domowych z tytułu kredytów hipotecznych jest jednak nadal trzykrotnie niższa niż przeciętnie w krajach zachodniej Europy.

W ostatnim okresie pojawiły się jednak problemy na rynku kredytowym. Przyjęte przez banki zmniejszające się bariery dostępu do kredytu spowodowały, że w warunkach spowolnienia gospodarczego, wzrostu bezrobocia, wielu kredytobiorców może nie być w stanie regularnie spłacać zaciągniętych kredytów. Poważnym zagrożeniem dla funkcjonowania gospodarstw domowych staje się możliwość wykluczenia finansowego, jako efektu nadmiernego zadłużania się.

Dla złagodzenia skutków wynikających z nadmiernego zadłużania się gospodarstw domowych, w końcu marca 2009 roku wejdzie w życie instytucja tzw. upadłości konsumenckiej⁷. Zarówno inicjatorzy ustawy, jak i autorzy części opinii zebranych na potrzeby procesu legislacyjnego podkreślali, że pozwoli ona uwolnić się od kłopotów finansowych tym konsumentom, którzy z przyczyn obiektywnych i niezależnych wpadli w spiralę zadłużenia.

⁷ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze oraz Ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych. DzU 234, poz. 1572.

Istotne jest, że wniosek o ogłoszenie upadłości może zgłosić tylko dłużnik. Rola wierzyciela w zasadzie ogranicza się do przyjęcia do wiadomości ustalonego przez sąd planu spłaty zobowiązań dłużnika i ewentualnego umorzenia części spłaty. Wierzyciel ma natomiast prawo wnioskowania o zmianę planu, gdy poprawi się sytuacja majątkowa upadłego. Dłużnik powinien spłacić swoje zobowiązania określone ustalonym przez sąd planem w ciągu pięciu lat. W wyjątkowej sytuacji sąd może zdecydować o przedłużeniu tego okresu o dwa lata. Po wykonaniu planu przez upadłego wierzyciel uzyskuje postanowienie o umorzeniu niezaspokojonych wierzytelności. W okresie spłat dłużnik nie będzie mógł robić zakupów z odroczonym terminem płatności lub na raty.

Należy zaznaczyć, że chronione są również interesy banku, ponieważ ustalenie planu spłaty wierzycieli nie narusza praw wierzyciela wobec poręczyciela upadłego oraz współdłużnika upadłego ani praw wynikających z hipoteki, zastawu, zastawu rejestrowego oraz hipoteki morskiej, jeśli były ustanowione na mieniu osoby trzeciej. Poręczyciel, podobnie jak spadkobierca dłużnika, nie może skorzystać z nowych przepisów o upadłości konsumenckiej. Trudności z odzyskaniem należności przez bank będą wynikały z faktu, że dłużnik nie ma obowiązku złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Ponadto ogłoszenie upadłości nie jest wnioskiem wspólnym dotyczącym także współmałżonka. Paradoksalnie, w pewnych okolicznościach współmałżonek może okazać się największym wierzycielem dłużnika. W momencie, gdy jedno z małżonków ogłasza upadłość, w skład masy upadłości wchodzi jego majątek odrębny, a także majątek wspólny małżonków. Ustaje natomiast wspólność ustawowa między mężem a żoną (art. 124 Prawa upadłościowego i naprawczego). Majątek osobisty małżonka bankrutującej osoby (np. mieszkanie nabyte jeszcze przed ślubem) nie wejdzie do masy upadłości. Co więcej, małżonek upadłego może dochodzić w postępowaniu upadłościowym należności z tytułu udziału w majątku wspólnym, zgłaszając tę wierzytelność sędziemu komisarzowi (art. 124 ust. 3). W praktyce wierzytelność ta może wynosić połowę wartości majątku wspólnego, co uczyni z małżonka bankrutującej osoby jej największego wierzyciela. Dla banków i pożyczkodawców pozostanie więc de facto niewiele do podziału. Nietrudno wyobrazić sobie, że ta okoliczność będzie wykorzystywana do różnego rodzaju kombinacji mających chronić majątek małżonków, z których jedno jest bankrutem. Z upadłości konsumenckiej będzie można skorzystać raz na 10 lat w przypadku, gdy zadłużenie powstało z przyczyn niezależnych od dłużnika, np. na skutek zdarzeń losowych (przewlekłe choroby, wypadki, niezawiniona utrata pracy).

Dla kredytobiorców korzystających z kredytu hipotecznego przygotowana jest ponadto ustawa o pomocy zwrotnej w spłacie kredytu, dla osób, które ucierpiały z tytułu obecnego załamania gospodarczego. Niewątpliwie płynna jest granica między ochroną a dawaniem przywilejów konsumentowi. W zasadzie prawo konsumenckie (łącznie z regulacją kredytu konsumenckiego) powinno tylko wyrównywać sytuację strony słabszej – czy-

li konsumenta. Niewątpliwie należy chronić konsumenta, gdy jego sytuacja – nie z jego winy – gwałtownie się pogorszyła^a.

Należy przypuszczać, że stale rosnące depozyty w bankach, w momencie pojawienia się trudności w finansowaniu sfery produkcji, konieczności rozszerzenia wewnętrznych rynków zbytu, spowodują, że kredytowanie konsumpcji stanie się jedyną możliwością dalszej ekspansji kredytowej, rentowną inwestycją wolnych środków pieniężnych zgromadzonych w bankach. Badania empiryczne wskazują, że są to dla banków inwestycje bardziej bezpieczne od innych form aktywów finansowych. W latach trzydziestych, w gospodarce amerykańskiej, mimo kryzysu gospodarstwa domowe spłacały terminowo swoje zobowiązania z tytułu kredytu konsumpcyjnego.

Podsumowanie

Finanse gospodarstw domowych obejmują zjawiska pieniężne związane z pozyskiwaniem funduszy nabywczych z różnych źródeł i ich wykorzystywaniem. Analiza ruchów pieniądza w nauce finansów gospodarstw domowych nie ogranicza się do samych zjawisk pieniężnych, prowadzi się ją na tle i w związku z przebiegiem zjawisk w tzw. sferze realnej (rzeczowej) gospodarowania, a więc na tle spożycia. Wzmacnianie pozycji gospodarstw domowych na rynku finansowym, a w szczególności depozytowym, kredytowym, ubezpieczeniowym, kapitałowym przejawiało się w korzystaniu w coraz szerszym zakresie z możliwości korzystnego lokowania nadwyżek finansowych oraz łatwego zasilania się na rynku kredytowym. Obecne problemy w funkcjonowaniu na rynku finansowym niewątpliwie wpłyną na pogorszenie sytuacji finansowej gospodarstw domowych, niemniej stosowane środki łagodzenia skutków kryzysu wydają się trafne i skuteczne.

ALTERATIONS OF TRENDS IN HOUSEHOLDS' FINANCES

Summary

Alterations of trends in households' finances had hitherto resulted from the introduction of market economy, shaping of the modern financial market, in particular the banking system. This paper is a summary and the proposition of discussion as to what extent the already reached alterations of the households' saving and crediting are permanent in the context of the current financial crisis. This article takes into consideration the recently introduced practical solutions (the raise of guaranteed amount, personal bankruptcy). The possibilities of disruptions in the households' functioning being a result of difficulties in the stabilizing of the financial market are also discussed.

^a W. Szpringer: *Upadłość konsumenta – tylko ochrona czy już przywilej?* „Bank” 2008, nr 5.